

SELİM İLERİ’NİN DÜNYASINDA RESİM, FOTOĞRAF VE HAFIZA

Haluk Öner

■ Selim İleri zamanla ilişkisini geçmişle şimdi arasında yoğunlaşan duygu olarak kurmuştur. Hatırlamalar, hatıralar, nesneler, portreler öznenin yazma anında anlam bulmasına yardım eder. İleri, modern zaman fikrine, tarih ve ilerleme arasındaki pozitivist ilişkiye şerh düşmeden nostalji duygusunu yansıtır. Onun için yaşananlar, kırıl-gan yahut mutlu hatırlamanın dinamik unsuru ve yazma eyleminin çıkış noktasıdır. Onun için nostalji, *“hiçbir tekrarın sahici olmama-sının yasını tutmaktır.”* (Byoom, 2021: 19). Onun “Kırık inceliklerin yazarı” olarak anılması, dünyaya bakışındaki duyguların varlığı, kay-naklarının niteliğiyle ilişkilidir. Bu incelik, çoğunlukla Kerime Na-dir, Nahid Sırrı Örik, Safiye Erol, Halid Ziya Uşaklıgil gibi yazarlara yaklaşımında kişisel tarihiyle kesişen duygular eşliğinde görünür. Edebiyat, Selim İleri’de hatırlama, sezme ve yakınlık kurma biçimi-ni belirleyen estetik bir gerçekleş(tir)me unsurudur. Bu duyarlıklar, bir duygu olarak nostaljinin eşliğinde onun güzel sanatlarla kurduğu ilişkide de görünür. Güzel sanatlar, bilhassa resim ve fotoğraf, Selim İleri için düşünme ve yazma sürecini besleyen kaynaklardan biri ola-rak işlev görür. Dünyasında ve dağarcığında edebiyatla ilerleyen bir hafıza (hatırlama) alanı açar. Şehir (mekân) ve zaman duygusu fo-toğraf ve resimlerle kristalize olur. Ressamlar, fotoğraflar, sergiler en geniş manada görsellik, yazının tonunu belirleyen duygunun ortaya çıkışında anlamlıdır. Üzerinde durduğu hemen her ayrıntı hafızayla temas hâlinindedir. Resim ve fotoğraf sanatları da bu kişisel tecrübe-lerin uyararı olarak onun metinlerine yerleşir. Bu yerleşme aynı za-manda onu bir kültür insanı yapsa da ilanihaye hatırlamanın edebîî formuna ulaştırır.

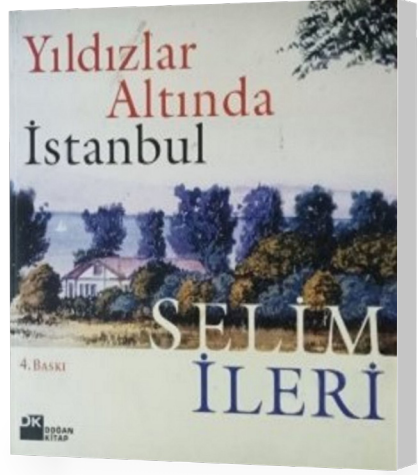
Fotoğraf

Fotoğraf, Selim İleri'nin zamanla kurduğu ilişkisinde hatırlamayla yoğunlaşan duyguların uyaranıdır. İmaj geçmişi çağırır, desek fotoğrafla hatırlama anı başlarda tarihsel bir vurgudur. Hemen ardından değişen zamanı imleyen bir gösterge nihayet geçmişi bir duygu olarak yaşa(t)manın başat unsuru hâline gelir. *Yıldızlar Altında İstanbul* kitabında Şişli tramvayını gösteren fotoğrafı bir arzu nesnesine dönüştürür ve İleri, bu kareyle herkesi hatırlamaya davet eder. *Kimse inanmayacak ama, tramvaylar geçen bu cadde, Şişli'nin ortalık yeri. Ünlü, romanlara geçmiş, yarı apartman yarı ev şişli yapıları. Bambaşka bir kent dokusu.*

(İleri, 2008: 140) Bu davetle fotoğraf (imaj) canlanan bir hatırlama alanı olarak belirir. Fotoğraf, öznenin zamanla kurduğu ilişkinin duygusal yoğunluğunu taşıyan bir hacme ulaşır. Hacmin inşa ettiği örüntüyle mekâna sinmiş yaşantılar, arzular ve kayıplar sanatçının kişisel tarihiyle yazar kimliğini iç içe geçirir. Aynı kitapta bir Kasımpaşa fotoğrafı hakkında söyledikleri yazar kimliğinin bileşenlerini de ortaya çıkarır:

İmparatorluğun sonundaki Kasımpaşa, Baronya'nın saptayımını doğruluyor. Görkemli yapılarla dermeçatmalık iç içe. Ben Kasımpaşa'ya lise yıllarında çok sık giderdim. Yokuş üstü üç katlı bir apartmanın orta katında ortaokul arkadaşım otururdu. Babası assubaydı.... Kasımpaşa'nın gili şiirini o dönemde sezdim. İlk öykülerimden biri olan "Hüzün Kahvesi" uzak çağrışımlarla Kasımpaşa'yı betimlemeye çalışır. (İleri, 2008: 148)

Bir hatırla(t)ma imgesi olarak fotoğraf Selim İleri'nin hayatında ve kurgularında bireysel hafızayı, kurulan duygusal bağı besleyen bir uyaran olarak çalışır. Şişli tramvayı, dönüşmüş bir şehir hayatının işareti; Kasımpaşa'nın eklektik, kırık dökük mimarisi dönüşümünü tamamlayamamış kentin sembolüdür. Fotoğrafın çağırdığı hatırlama, değişen kentsel dokunun, ona eşlik eden duyarlılığın ortaya çıkışında etkilidir. Selim İleri için öznenin zamanla kurduğu ilişkinin başat unsuru görmektir. *Fotoğrafları Sana Gönderiyorum* kitabında da fotoğraflar öznenin kırılma anlarını ortaya çıkaran bir parça merhametsiz nesnedir. Hikâye kişilerinin birbirilerine söyleyecek birikmiş sözleri fotoğraflarla hatırladıktan sonra dile gelebilecektir.

Fotoğraflar, onun yazılarında hatıraları taşıyan, geri döndürülemeyecek zamanı imleyen nesnelerdir. Kadıköy İskelesi, Karaköy, Taksim, eski vapurlar, tramvaylar gibi bütün görüntüler zaman duygusuyla hatırlanır. Her birinin fotoğrafına bakmak, değişimden şikayet etmek yerine hatırlamanın hazzını da yaşatır. Kadıköy İskelesi fotoğrafı değişimi gösteren bir imaj olmaktan ziyade bir duyguyu hatırlatan uyarandır: *Çocukluğumda ilk ayrılık duygusunu biraz da bu iskelede duyardım*. Tarihler de (1926, 1940'lar, 1946 vb.), geçmişle kurulan -kronolojik olmayan- kişisel bağlarıdır.

Selim İleri fotoğrafa anıyı saklayan bir mahfaza olduğu kadar zamanı hatırlatan bir dinamik olarak bakar.

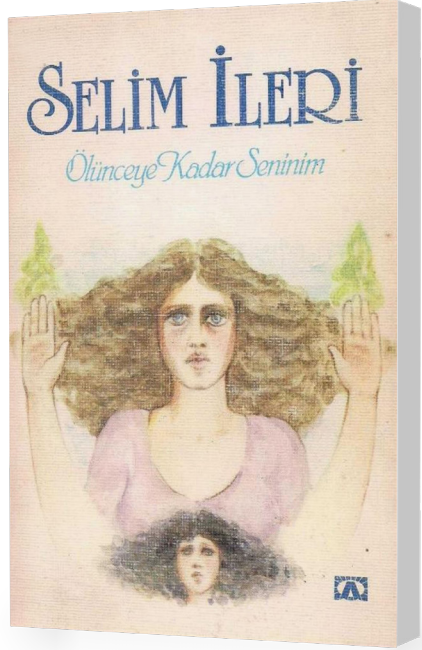
Resim

Resim, Selim İleri'nin dünyasında hatırlanan ayrıntıların bütününe bir sürekli-

liğe dönüştüren dinamik hâline getirir. Fotoğraf, anı yoğunlaştıran ve bilhassa mekâna dair duyguları canlandıran bir etkiye sahipken resim daha uzun bir zamansallık içinde var olur. Resim; renk, çizgi ve kompozisyonu geçmişle şimdinin arasında yayılan bir hatırlama alanı oluşturur. Bu hatırlama, somut bir anı çağırırken zaman içinde bir duyguya dönüşen tarihi de hissettirir. Dolayısıyla resim sanatı Selim İleri'nin iç dünyasındaki katmanları gösteren bir sanat olarak değer kazanır. Katmanlardan ilki yazarın bir resim okuru olmasıdır. Cihat Burak, Hikmet Onat, H. Vecih Bereketoğlu, Şefik Bursalı gibi ressamın onun estetik dünyasını inşa eden beslenme kaynaklarıdır. Bilhassa Tayfun Pirseli-moğlu, Cihat Burak gibi çok yönlü sanatçılar İleri'nin şehir, sanat ve içtenliği sentezlediği anlarda etkilidir. Şehir temsillerini üstlenen (başta İstanbul) resimler İleri'nin gündelik hayatla ve kişisel tecrübelerle ilişki kurmasının önünü açar. Ressamların İstanbul'u gösterme biçimlerini duygularıyla karşılar. Böylece onun dünyasının tonunu belirleyen hatırlamaya eşlik etmiş olurlar. Bilhassa Moda, Kalamış, Boğaziçi, Kâğıthane ya da Langa Bostanı gibi yerler resim ve ressamın tanıklığında yazıya dönüşür. Resimlerde zamana düşülen not olarak şehirler, İleri'nin yazılarında hatırlanan bir yaşantıya dönüşür. Bu hatırlama, mekânın fiziksel varlığı ve buna eşlik eden gündelik hayatı çağırır.

İleri'nin resim sanatıyla hatırlamanın arasında kurduğu bağ "şimdi" düzleminde belirir. Bu bakımdan izlenen resimler her "şimdi"de yeni bir anlam kazanabilir. Onun "*Bu resim bugün beni daha derinden etkiliyor.*" ifadesi bu bakımdan anlamlıdır. Burada değişen, geçmiş ile arasındaki mesafeyi uzatan öznenin kendisidir. Özne değiştiği onun hatırlama anındaki duyguları da değişebilmektedir. Bu durum Selim İleri'nin geçmişi şimdiye bağlı olarak yeni duygularla yeniden ürettiğine de işarettir. Aynı resmin zaman geçtikten sonra "daha derinden" etkilemesi, öznenin zaman içinde kendi konumunu değiştirdiğini gösterir. Bu yer değiştirme derinleşmeyle yahut nostaljinin yoğunluğuyla ilişkilidir.

Ressamlar Selim İleri'nin dünyasında kendisi gibi- zaman-mekân ilişkisini kayda geçiren tanıklardır. Dolayısıyla İleri, resimler kadar ressamlarla da nostalji duygusunu üretir. Metinlerinde geçen Nazmi Ziya, Hoca Ali Rıza, Cihat Burak, İbrahim Safi, Vecih Bereketoğlu gibi ressamlar, ortak bir geçmişin, gündelik hayatın canlandırmasını yapar. Bu bakımdan ressamın mekâna ve gündelik hayata bakışı İleri'nin metinlerinde hatırlamayı ve hafızayı besleyen odaklardır. Ressamlar ve resimleri geç(iril)miş zamanın izlerini bugüne taşıyan tanıklardır. Nazmi Ziya'nın İstanbul manzaraları, Selim İleri için gündelik hayat temposunu, ışıklı ve renklerle kurulan bir şehir tecrübesini çağırır. İleri, bu çağırmanın peşinden gider. Hoca Ali Rıza'nın doğa ve İstanbul resimleri, mekânla kurulan gündelik ilişkinin sürekliliğini yansıtır. Bu resimler, bakılan yerin yaşanmış bir yer olduğunu da hissettirir. Selim İleri dikkatini, o manzaraya sinmiş hayatların izlerine yöneltir. Cihat Burak'ın resimleri ve hikâyeleri gündelik hayatla ironik ve kırılğan bir ilişki kurar. Resimle hikâye arasındaki bu uyum dahası uyumsuzluk; Selim İleri'nin dünyasında çelişkileri, sınıfsal sorunları ve dönüşümleri imleyen bir metne dönüşür. Natürmortlardaki balıklar, sofralar, mutfak ayrıntıları; gündelik hayata dair görme, duyma, koklama duyularını canlandırır. Birer hafıza parçasına dönüşen bu ayrıntılar yazarın kişisel tecrübeleriyle birleşerek edebî forma bürünür.

Selim İleri'nin metinlerinde resimle gündelik hayat arasındaki ilişki nostaljinin nasıl inşa edildiğini de gösterir. Nostalji, yaşanmışın ayrıntılar üzerinden yeniden hatırlanma biçimiyle kurulur. Resim, gündelik hayatın sıradan unsurlarını görünür kılarak hatırlamaları ayrıntılandırır. Zamanla kurulan duyarlı ilişkinin dokusunu ortaya çıkarır. Bu ilişki onun kurgularında da belirgindir. Yazarın kurgularında kişiler (kahramanlar) şimdiki zamanın nesnel değerlerine yabancılaşmıştır. Bu yabancılık, onları bir sığınak olarak hatıralara yöneltir. Hatırlamaya sığınan kahramanlar, değişen insan ve hayat karşısında eleştirel bir tavır takınır. İleri'nin kurgularında hatırlamanın önemini *Ölünceye Kadar Seninim* romanını kahramanı Süha Rikkat'te görmek mümkündür. Süha Rikkat kaybolup gidenleri kavrayacak bilinç gücünden yoksun kaldığı doğrusu "unutacak" kadar yabancılaştığı için boşa harcanmış bir hayatı temsil eder. Dolayısıyla nostalji, bir duygu olarak hatırlama Selim İleri'nin kurgularında da hayata ve diğer sanatlara bakışında da dinamik bir güçtür.

Sonuç

Selim İleri'nin dünyasında zaman, geçmişle şimdi arasında kurulan bir duygu alanı olarak şekillenir. Hatırlamalar, nesneler, mekânlar ve imgeler yazma anına bağlı duygusal anlamlar kazanır. Resim ve fotoğraf sanatları da bu anlam ilişkisinin görsel karşılıklarıdır. Fotoğraf, zamanla temas eden hatırlamaların uyarıcısıdır. İmaj, tarihsel bir vurguyla başlayan hatırlama sürecini değişen kentsel ve toplumsal dokunun varlığına taşır. Ardından geçmişin bir duygu olarak yeniden yaşanmasına aracılık eder. Şişli tramvayı, Kasımpaşa sokakları,

Kadıköy İskelesi gibi imgeler, bireysel hafızayla şehir hayatını iç içe geçirir. Fotoğraf, bu yönüyle, kişisel tarihin yazı içinde görünürlük kazandığı bir hacim oluşturur.

Resim sanatı Selim İleri'nin dünyasında zamanın sürekliliğini, geçmişe bağlı akışkanlığını gösteren alan açar. Çizgi ve kompozisyon, geçmişle şimdi arasında katmanlı bir duyarlık üretir. Ressamlar ve resimler, şehirle ve gündelik hayatla kurulan ilişkinin tanıkları olarak metnin duygusuna eşlik eder. İstanbul'un semtleri, doğa görünüşleri, gündelik yaşama dair ayrıntılar, resim aracılığıyla hatırlanan bir yaşantıya dönüşür. Bu dönüşüm, nostaljinin ayrıntılar üzerinden inşa edildiği bir estetik zemini görünür kılar.

Selim İleri'nin kurgularında da hatırlama, kişilerin dünyayla kurduğu ilişkinin belirleyici unsurlarından biri olarak öne çıkar. Gündelik hayatın dönüşümü karşısında hatıralara yönelen kahramanlar, geçmiş bir duygu alanı olarak yeniden kurar. Bu inşa süreci, metnin düşünce ve estetik merkezinde yer alan nostaljiyle gelişir. Nostalji, tekrar arzusundan çok zamanın geri dönülmezliğinin bilinciyle şekillenen bir hatırlama hâlidir.

Resim ve fotoğraf, Selim İleri'nin dünyasında zaman, mekân ve hafıza arasındaki ilişkiyi görünür kılan temel kaynaklar arasında yer alır, gündelik hayatın ayrıntıları üzerinden hatırlamayı derinleştirir. Metni, hatırlamanın estetik formu hâline getirir. Böylece Selim İleri'nin yazarlığı, geçmiş şimdinin duygularıyla düşünen ve görsel hafızayla beslenen bir estetik duyarlık etrafında kimlik kazanır.

Kaynaklar

Byom, Svetlana, *Nostaljinin Geleceği*, çev.: Ferit Burak Aydar, Metis Yayınları, İstanbul 2021.

İleri, Selim, *Fotoğrafı Sana Gönderiyorum*, Doğan Kitap, İstanbul 2005.

İleri, Selim, *İstanbul Tramvayı Dan Dan*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.

İleri, Selim, *Ölünceye Kadar Seninim*, Altın Kitaplar, İstanbul, 1983.

İleri, Selim, *Yaşadığım İstanbul*, Everest Yayınları İstanbul 2015.

İleri, Selim, *Yıldızların Altında İstanbul*, Doğan Kitap, İstanbul 2008.